

УДК 101

Зоя СТЕЖКО
к.філос.н, доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

ВЕЛИЧ ФІЛОСОФСЬКОЇ МУДРОСТІ - ВІД СОКРАТА ДО ГЕГЕЛЯ

«Відповідь на питання,
які залишає без відповіді
філософія, полягає в тому, що
вони мають бути інакше поставлені»

Георг Гегель

Багатьох навіть дратує, що філософія викладається у всіх вузах світу – адже в ній часто бачать лише ускладненість, незрозумілість і непотрібність – якась «гімнастика розуму», гра слів, розмови ні про що... Проте – людство є співтовариством практичним: воно ніколи не стимулюватиме протягом 5 тисяч років того, що вважає непотрібним. А тим, хто не бачить дієвої відповіді від філософії на ключові проблеми сьогодення, варто порадити: може є сенс «поставити питання інакше?» Але це є темою інших роздумів, зараз ми зосередимося лише на аналізі філософської мудрості Сократа (У ст. до н.е.) і Гегеля (XIX ст.).

Відомим є випадок, коли Сократ зайшов на багатий ринок і радісно вигукнув: «Як багато тут непотрібних мені речей!». Не шукайте в цих словах епатажу, шукайте і переймайте філософську мудрість. Розбираємось:

- людина всього мати не може, тому вона завжди має вибирати;
- вибір має бути розумним;
- показник розумності вибору: людина перш за все має знати, без чого вона може обійтися.

Все просто, мудро та повчально. (щоправда, не всі цю мудрість приймуть). А зрадив Сократ тому, що усвідомив глибину своєї мудрості.

Усі чули фразу Сократа: «Я знаю, що я нічого не знаю». Чули і сміялися: «або грає словами, або дурень, я розумніший за нього – ось скільки знаю». Але якщо викласти цю фразу повністю: «Я знаю, що я нічого не знаю, але інші не знають навіть цього», – сміх змінюється подивом: що він цим хоче сказати, «никак обидеть норовит» (за виразом В.Висоцького). Так, «норовит», і правильно робить, бо з людини треба постійно збивати пиху всезнайства і категоричності власних суджень. Розбираємося, що хотів донести до людей Сократ: уявімо два кола: одне маленьке – воно зображує обсяг знань, скажімо, типової домогосподарки. Друге коло має бути величезним, бо зображує обсяг знань Сократа. При зростанні знань кола розширюються... куди? У нескінченність незвіданого, більше нікуди. А що уособлюють лінії кіл? Межу знання. Це лінії питань і проблем, тут знаю, а за лінією – уже не знаю, – проблема (проблема – це знання про незнання).

Розбираємося далі. Показником мудрості, вважає Сократ, є постійний сумнів в істинності та повноті отриманих знань і постійне прагнення до

збільшення їх обсягу. Але якби наша домогосподарка на другий день засумнівалася в правильності рецепту вчорашнього борщу, вся сім'я була б голодна. Проте вона впевнена, що все робить «абсолютно» правильно, пишається цим та ще й повчає всіх навколо себе. А звідки ж взялася категорична впевненість у своїй правоті? Відповідь «підказує» Сократ: оскільки коло знань у неї мізерне, то короткою є і кругова лінія відмежування знання від незнання: знаків питання на ній можна поставити дуже мало, а відповіді на них завжди можна скомпонувати всередині свого кола улюблених «знань». Тоді логічним є і її «нормальний» висновок: якщо питань немає, значить, знань достатньо, і всі вони є істинними – то й не треба в них сумніватись! А далі типова «картина маслом» з гуморески Є. Петросяна: заходить наша домогосподарка в приймальню поліклініки і починає кричати: «Мужчина!! А що в тебе болить? Голова? Лікар уколи прописав? В голову, звичайно? Ні??? А куди? Ви подивіться, учут їх, учут, а толку ніякого – де голова, а де те місце, а він туди уколи прописав! А я знаю, чому у тебе голова болить – ти щось з'їв! Я теж щось з'їла, і в мене нерви почали боліти...». Найсумніше тут те, що, по-перше, переконати її в неправоті є неможливим в принципі; по-друге, мова, зрозуміло, йде не про окремо взятую умовну домогосподарку, а про більшість населення землі. Як результат – маємо те, що маємо...

До Сократа в ніч перед стратою (за «духовну розпусту молоді» суд Афініс виніс вердикт – випити кубок з отрутою), підкупивши охорону, пробрався учень і запропонував втечу в Спарту. Сократ відмовився. Тоді учень від імені школи попросив коротко викласти суть свого вчення – Сократ забороняв записувати своє вчення, і до нас воно дійшло у викладі Платона. Сократ спробував, але не вийшло – він знав (але цим не тішився) настільки багато (тобто «коло знань» було настільки великим), що в голові гніздилися одні питання з лінії розмежування. І він сказав: «Передай учням: «Я знаю, що ... ». Просто, мудро та повчально.

Далі наводимо приклад філософської мудрості Георга Гегеля: «Річ є негативною єдністю; це є щось у самому собі суперечливе, але так само і вирішене протиріччя: це – основа, яка містить і носить у собі свої визначення. Річ не вирішує сама цього вищого протиріччя, але має свою негативну єдність у деякій вищій сфері, у своїй основі. Конечні речі в їх байдужому розмаїтті тому взагалі є такими, що вони суперечливі в самих собі, минуці і повинні повернутися до своєї основи» («Наука логіки»). У цьому положенні міститься така ж філософська простота і геніальність істини, як і в афоризмах Сократа, і зараз ми до неї доберемося, «ставлячи питання інакше». Вихідне питання є і цікавим, і важливим – чому кожна річ конечна? Відповідь Гегеля: тому що внутрішня єдність (монолітність) речі є тимчасовою: вона існує лише на її початку (в «основі») і являє собою «сплячий» клубок внутрішніх протилежностей («єдність ... в самій собі суперечлива»), які через певний час, але неминуче «розривають» річ зсередини і приводять її до кінця. Вплив зовнішніх змін тут другорядний. То чи можна таку «підлу» єдність вважати позитивною?? Хоча ..., а що було б, якби вихідної *єдності* протилежностей не було? Відповідь проста – усі речі були б вічними! А що було б, якби внутрішні

протилежності «не спали» на початку існування речі, а миттєво вступили у відкритий конфлікт? Відповідь також проста – речей би не було, зовсім, ніяких і ніколи. Всього-навсього...

Але майбутні інженери можуть заперечити – «розривати» річ зсередини є різновидом роботи, а для будь-якої роботи потрібна енергія. Заперечення приймається, проте енергія таки є і знаходиться вона всередині речі – «єдині» протилежності в основі речі миттєво «просинаються, перебудовуються в бойовий порядок» і починають внутрішню боротьбу, продукуючи внутрішню енергію руйнування-творення (нової речі). Скільки часу речі вдасться ззовні протримати свою цілісність через всіляке стримування боротьби протилежностей всередині себе – стільки вона і буде існувати – змінюючись під натиском цієї боротьби в напрямку свого кінця.

Розбираємося далі: а що відбувається після кінця речі? – «повернення до основи» (адже речі «суперечливі в самих собі, минуці і повинні повернутися до своєї основи»), – але основи уже нової речі як тимчасової єдності нових протилежностей – і все і всюди повторюється – без початку та кінця... Тому філософи на питання, що таке нескінченність і вічність, відповідають – це нескінченна і вічна зміна кінцевих та тимчасових станів.

Така ось трохи сумна, але реальна історія, а ви говорите – складно, незрозуміло і непотрібно. Так, складно, але хіба можна нескінченність і вічність (які досліджує лише філософія) підвести під простенький знаменник? А підвести вдалося, – все вищевикладене описує *єдину суть* мінливої світобудови - мікро-, макро- і мегасвіту, неживого, живого, соціального та духовного – і є глибинною основою повсякденного і наукового пояснення причин і розуміння всього суцього. Тому знати це потрібно всім розумним людям незалежно від професії.

Примітка:

До речі, Гегель розтлумачив і крилатий вислів Геракліта: «Все тече, все змінюється: в одну і ту ж річку не можна увійти двічі, тому що і ти уже не той, і річка не та», – хоча, зауважимо, і «ти» є, і «річка» є – поки.

Але, припускаємо, незрозумілість таки залишилася, тому пошукаємо приклади. Найближчий приклад – людина. Простежимо за її життям і періодично будемо фіксувати зміни. Новонароджена дитина – це «основа», «єдність протилежностей» – вона «тотожна самій собі», тобто є такою, якою є. Ми її сфотографуємо. Через один-два місяці чи роки сфотографуємо знову і порівняємо. І що ми побачимо – дитина та, але і не зовсім та – вона відрізняється. Від кого? – від самої себе, якою була зразу після народження. Це перше свідчення того, що протилежності – постійність (стійкість) і мінливість – починають розходитися; але постійність поки перемагає – адже, за документами, це та сама людина. Фотографуємо цю людину років через 50 і порівняємо з фото її ж новонародженої. Коментарі не потрібні – проглядається уже не просто відмінність, а відмінність істотна, що свідчить про те, наскільки далеко розійшлися постійність і мінливість всередині поки

що цілісної сутності людини. Це внутрішнє розходження, поглиблюючись, тихо але невблаганно веде її до кінця, тобто до смерті. І ні косметика, ні пластичні операції – ні навіть здоровий спосіб життя – істотно змінити тут нічого не можуть, «працює природа»! (а розтлумачує філософія). Перед смертю боротьба внутрішніх протилежностей переходить у відкритий конфлікт і стійкість неминуче програє. Людина вмирає.